

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Cornelius Schmidt: En bogsamling fra Vestslesvig 1838

Goslar Carstens: Milde (Myld)

Frants Thygesen: Lokalhistorisk arbejde i Sydslesvig

Knud Fanø: Hans Andreas Wulff

J. M. Holdt: Gamle hjemmeråd fra Øster Løgum

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder

Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 3

1. MARTS 1956

32. ÅRG.

Fra HISTORISK SAMFUNDS *arbejde*

Sønderjydske Månedsskrift kan ikke betragtes som et medlemsblad for Historisk samfund for Sønderjylland, men da en stor part af bladets holdere er medlemmer af foreningen, vil der for fremtiden på omslagets anden side blive bragt en orientering om foreningens arbejde, men det siger sig selv, at et månedsskrift ikke kan bringe det helt friske nyhedsstof.

Som det vil være de fleste læsere bekendt, blev der på årsmødet i foråret vedtaget at få søgt oprettet fem amtsudvalg, hvis opgave navnlig skulle bestå i en tilskyndelse til optagelse af et lokalhistorisk arbejde inden for byer og sogne.

For Åbenrås vedkommende blev der den 4. februar valgt følgende: skoleinspektør P. Clausen, Åbenrå (formand), arkitekt Flade, Åbenrå (sekretær), politimester A. M. Bjerre, Gråsten, arbejdsmand Andreas Wortmann, Padborg, og lærer J. M. Holdt, Rugbjerg.

I Tønder holdtes der et møde den 18. februar, hvor man udpegede: gårdejer Cornelius Schmidt, Døstrup (formand), lærer Sigfred Christensen, Ravsted (sekretær), gårdejer P. O. Andersen, Brøns, provst Holdt, Brede, og sognerådsformand Jørgen Tingleff, Lund.

Der vil, hvor dette endnu ikke har fundet sted, blive udpeget tillidsmænd omkring i sognene, og disse vil som vejledning for deres arbejde få tilsendt følgende ledetråd:

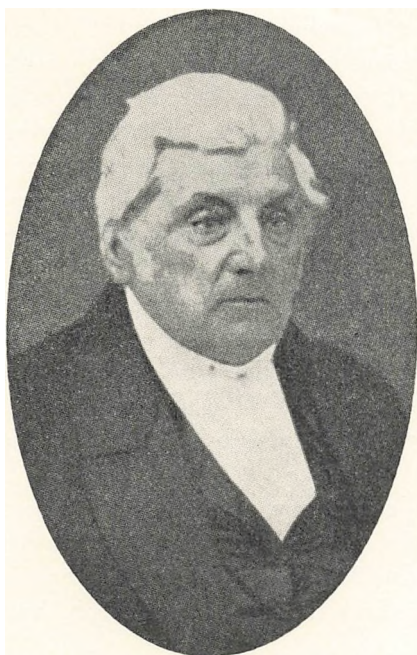
1.

Tillidsmændene varetager sammen med amtsudvalgene Historisk samfund for Sønderjylland's interesser inden for hver sit område, som regel et sogn. De udpeges af amtsudvalgene, der holder sekretæren underrettet om, hvem der til en hver tid er tillidsmænd i de enkelte områder. Amtsudvalgene er tillidsmændene behjælpelige med råd og anvisninger. Hvor intet andet er bestemt i det følgende, må tillidsmændene derfor først henvende sig til amtsudvalgene. Meddelelser fra styrelsen til tillidsmændene sker som regel via amtsudvalgene.

2.

Tillidsmændene skal støtte Historisk samfunds arbejde i almindelighed, således som dette er fastlagt i samfundets love og vedtægter. Forudsætningen for det lokalhistoriske arbejdes intensivisering og udbygning i Sønderjylland er øget medlemstilgang til Historisk samfund. Medlemshvervning er derfor et vigtigt led i tillidsmændenes virksomhed. De vil få tilsendt en fortegnelse over samfundets medlemmer samt egnet agitationsmateriale. Til- og afgang af medlemmer vil blive meddelt i Sønderjydske årbøger, eventuelt ved særlige meddelelser til tillidsmændene.

(fortsættes i næste nr.)

Gabriel Koch
sognepræst i Døstrup 1821—65

En bogsamling fra Vestslesvig 1838

En skildring fra Døstrup
af Cornelius Schmidt

I det afsnit om bogsamlinger i P. Lauridsens værk: „Da Sønderjylland vaagnede“, findes der en bemærkning om, at der i Døstrup allerede var oprettet en bogsamling i oplysningstiden. Der findes i sognet intet, der kan bekræfte det. Men i 1838 har den energiske provst Gabriel Koch givet stødet til oprettelsen af en læseforening.

Den 1. april 1838 udsendte han en tegningsliste med en længere redegørelse om formålet. Det hedder bl. a. i denne „indbydelse“:

„Der er i de sidste år gjort meget fra regeringens side til almen oplysning, og at denne fremhjælpes så meget som muligt, kan ikke være menigmanden ligegyldigt med hensyn både til det almindelige velfærd og til den forandring i landets regeringsmåde, som ved stænderne har fundet sted. Bøgerne er et naturligt middel til at lette og fremskynde oplysning. Ligesom der vist nok er mange bøger, som er i det mindste uden værd, således er der mange gode, som er alt for lidet almindelig kendte. Og når disse vælges med forstand og kyndighed, da ville ej alene nyttige kundskaber udbredes, men læserne ville da også undgå både at spille tid ved at læse noget unyttigt og at misledes ved at læse noget falsk og fordærveligt, og de ville tillige uden syndelig bekostning blive bekendte med det mest læseværdige, ej at tale om, at dette er en gavnlig anvendelse af mangen fritime.

Slige betragtninger har allerede i flere år vakt det ønske hos mig at få en

læseforening indrettet her i sognet, men omstændighederne har afholdt mig fra derom at offentliggøre noget. Men da sans for læsning er vågnet hos adskillige, og da flere sognemænd, jeg har talt med derom, deler i dette stykke min anskuelse, så indbyder jeg herved til en læseforening, og jeg indbyder dertil så meget hellere netop nu, som jeg har den fornøjelse her at kunne meddele til eftersyn en årsberetning om Det kongelige Landhusholdningsselskabs foretagende fra august 1836 til august 1837, i hvilken også omtales slige læseforeninger andre steder.

Læseforeningen skal gå ud på at skaffe passende bøger; disse bør derfor især angå agerbruget, landbolovgivning og kommunevæsenet, men for ikke at indskrænke sig kun til en enkelt gren af nyttige kundskaber og for tillige at komme fleres ønsker imøde, så vil der også blive købt bøger af religiøs og historisk indhold, ligeså også egentlige morskabsbøger af lignende beskaffenhed som Rises bibliotek.

Valget af bøgerne bestemmer i almindelighed jeg, provst Koch, ligesom jeg besørger dem foreskrevne, men hvo, der viser så megen interesse for den gode sag, at han årlig erlægger i det mindste 3 mark, kan imidlertid foreslå, hvilke bøger han kunne ønske købt, og disse vil da blive anskaffet, hvis omstændighederne tillader det.

Naturligvis bidrager også jeg årlig til læseforeningen, ikke så meget for at skaffe mig læsning, som derimod, fordi jeg er overbevist om dens gavnlighed.“

Tegningen var bindende for tre år, bidragets størrelse var frivillig, dog havde de medlemmer, som betalte 16 skilling, ret til at være medbestemende i foreningens anliggende. Der tegnede sig 39 deltagere med et bidrag, der beløb sig til 35 mark 8 sk.

I efteråret 1838 kunne udlånet begynde. Der var fremskaffet 93 bøger, 28 var købt, 14 skænket af Trykkefrihedsselskabet og 51 bind af Det kongelige Landhusholdningsselskab. De indkøbte bøger bestod af Dansk Pening Magasin og Biblioteket for Ungdommen af Rise. Bøgerne fra Trykkefrihedsselskabet var af oplysende art. Fra Det kgl. Landhusholdningsselskab var det for det meste landøkonomiske skrifter. For at lette medlemmerne blev der oprettet to afdelinger, én i Døstrup med gårdejer Mathias Møller som bibliotekar og en i Lovrup. Den blev ledet af Peter Jensen.

Bogsamlingen blev efterhånden udvidet, så den 1847 omfattede 329 bind. Dette skete dels ved gaver fra ovennævnte selskaber, dels ved indkøb. Af breve fra kandidat Nis Hansen, København, ser man, at „Foreningen til Udbredelse af dansk Læsning i den dansktalende Deel af Slesvig“ har hjulpet ved at fremskaffe bøger til nedsatte priser.

I indbydelsen omtaler provsten, som nævnt, at han har mærket, der var opstået en trang blandt sogneboerne om mere oplysning. Dette viser sig også i udlånene de første år. Det kgl. Landhusholdningsselskab ønskede en

indberetning over udlånet for at fastslå, hvor stort det var, og hvilke bøger, der læstes. Fra Lovrup-afdelingen ses det, at der det første år har været rigelig 200 udlån. Eftersom hele bogsamlingen bestod af ca. 60 bind, har benyttelsen været ret god. Et enkelt medlem havde endog nået at låne 2/3 af hele biblioteket det første år. Under treårskrigen synes interessen for bogsamlingen at være aftagende, og da der på grund af medlemmernes svigten var opstået et underskud på regnskabet, besluttede man i 1851 at ophæve foreningen. For at dække underskudet blev der solgt nogle bøger. Resten blev skænket som grundlag for et sognebibliotek og et børnebibliotek i skolerne. Til sognebiblioteket blev der afgivet ca. 130 bind. Børnebibliotekerne i skolerne fik ca. 20 bøger, og lærerne fik til deres bibliotek „Fischers populære Naturlære“.

Efter en trang tilværelse gik sognebiblioteket op i Sprogforeningens bogsamling, da den blev oprettet her i sognet. Denne bogsamling bestod indtil genforeningen. I 1921 stiftedes Døstrup Sogns Bibliotek, der nu i -1956 omfatter 2989 bind.

Milde (Myld)

*Af sagfører Goslar Carstens, Husum,
i Jahrbuch des Nordfriesischen Instituts, 2. bind (1950) side 30—127*

Især nord for grænsen er for få historisk interesserede opmærksomme på den dygtige indsats, Nordfrisisk Institut har ydet, først og fremmest gennem sine årbøger, der foreløbig er udkommet i 3 årgange (1949, 1950 og 1951-52). Som et eksempel på årbøgernes værdi kan nævnes Goslar Carstens' grundige arbejde om *den forsvundne by Milde*.

Lidt sydøst for Husum ligger idag kirkebyen Mildsted nær kanten af gestalten ud mod Ejdersteds flade marsk. Om dens forhistorie melder Trap: „Slesvig“ (1864) ikke ret meget ud over begivenhederne i 1151, da Knud (Magnussøn) fik friserne til at anlægge „Mildeborg“ i marsken ved Mildeå til støtte for ham i fejden mod Svend (Grathe) og Valdemar (den Store), og i 1252, da kong Abel blev dræbt af friserne på Milde-dæmningen. Oldekop: „Topographie des Herzogthums Schleswig“ føjer hertil navnlig oplysning om Norder-Ejderen, en gren af Ejder (og Trene), der gik mod nordvest ud i havet *nord* om det nuværende Ejdersted, og som skal have været den gamle „Ægirsdør“.

Carstens har ved sine grundige undersøgelser af Ejdersteds historie fået

interesse for den forsvundne bebyggelse i marsken ud for det nuværende Mildested. Hans omfattende kendskab til ejendomsforholdene i hele egnen og til ejendomskort, målebordsblade m. m. har givet ham et godt grundlag for at spore gamle veje, vandløbenes glemte lejer, kogenes spændende historie og ejendomsinddelingerne i marsken gennem tiderne. Ved hjælp af alt dette, sammenholdt med et righoldigt materiale af lokale overleveringer om den sagnomspundne by og ved indgående studium af alle gamle kilder, tildels belyst ved gode detailkort, han selv har lavet, får han den sunkne by til at hæve sig for vore øjne.

Mens det øvrige Danmark ikke kender mange gamle byer, der i dag er totalt forsvundne og blevet til rent landbrugsområde, har vi i Sydslesvig to eksempler af den art, Hedeby, der omkring 900 var Nordeuropas største by og handelsplads, og Milde, som omkring år 1000 antagelig har været Nordfrislands eneste by. C. er iøvrigt kommet til det resultat, at netop Milde — hverken Hollingsted, Rungholt eller nogen anden by — har været Hedeby's vestlige modstykke, der samlede søhandelen fra vest og sydvest, inden den ad Trene og over land gik til Østersø-havnen Hedeby, og omvendt modtog trafikken fra Hedeby mod vest og fordelte den søværts ud mod „Vesterled“. Han betegner Milde som Husums forgænger.

Den ældste og mest indgående omtale af den forsvundne by har C. fundet i *Saxos Danmarks-historie* fra 12. århundrede, hvor den kaldes byen ved Milde. — Ryd-årbogen fra 13. årh. nævner castrum Mildeborg. Andre gamle kronister kaldte byen Myld; dette navn bruger C. overvejende.

På grundlag af disse beskrivelser gør C. rede for *Mildes betydning som by*. Det er dog lidt skævt, når han som et typisk billede af en sådan gammel by alene bruger en skildring af tyske middelalderbyer (fra Gustav Freytag: „*Bilder aus deutscher Vergangenheit*“). Mildes efterfølger Husum var sikkert stærkt tysk præget, da den blev til som købstad; men Milde selv opstod langt tidligere, da stedet lå på skellet mellem dansk og frisisk bebyggelsesområde, og må derfor fortrinsvis have været præget af friserne, i anden række af danskerne og kun i mindre grad af påvirkning sydfra. Den har næppe haft noget „palads“ og var næppe domineret af „en mægtig herre“ (biskop, konge el. lign.), har heller næppe kendt det stærke skel mellem frie og ufrie, som fandtes længere mod syd. Det har snarere været en udpræget købmandsby med storhandel som Hedeby, Visby og London og med egnsandel som det senere Husum.

Den mægtige katolske kirke har dog også gjort sig gældende. Der var intet bispesæde i Milde. Men Slesvig-bispen, der endnu i flere århundreder derefter sad inde med den vigtige borg ved det nærliggende Svabsted, havde egne bispefogder i Milde, efter C.s mening forløbere for senere tiders kongelige stallere i Ejdersted. Kirkens magtstilling i disse egne er efter C.s opfattelse en vigtig årsag til Ejdersted-bøndernes fribårne indstilling, som er

bevaret den dag i dag. Fra gammel tid kender man for Ejdersteds „husmann“ også betegnelsen „adelick Boine“ (altså adelig = fri bonde). — I denne forbindelse nævnes, at de tyske kejsere Otto I (i 965), Otto II (i 973) og senere Otto III gav alle beboere på bispejord i Slesvig frihed for afgifter til kejseren. Disse dokumenter, som forklares ved, at bispedømmerne i Danmark (og Norden) lå under ærkebisen i Hamburg, senere i Bremen, lige til ærkebispetolen i Lund blev oprettet i 1103, har dog næppe haft synderlig praktisk betydning på stedet. Kun i tiden 974—983 havde den tyske kejser virkelig magt over Sydslesvig, og den frihed, han har givet beboerne på papiret, havde de vist i forvejen efter nordisk (eller frisisk) ret og sædvane.

Hvor tidligt Milde er blevet til som en by af betydning, tør C. ikke sige noget bestemt om. Han går ikke ind på spørgsmålet om forholdet mellem Milde og den i de sidste år udgravede bygd på Tofting lidt nord for Tønning, der særlig blomstrede op imod folkevandringstiden. C. regner nærmest med, at Milde kom op i det 8. århundrede ved øst-vest-handelen som partner til Hedeby, som også fra starten var stærkt præget af friserne, der må have spillet en afgørende rolle i Milde. Af *historiske oplysninger om Milde* nævnes følgende: Omkring 1003 skal den have været samlingsplads for kong Sven Tveskægs flåde af langskibe, der drog på Englands-togt. Henimod år 1100 skal kong Erik Ejegods broder Bjørn efter en sejrrik kamp mod ditmarskere og holster have lagt grundstenen til befæstningen af Milde „med vold og grav“. 1147 skal den være blevet befæstet af friserne og jyernes kongeemne Knud Magnussøn imod Erik Emunes søn Svend, som omkring 1150 sammen med Valdemar angreb den ned ad Trene og i 1151 indtog Mildeborg, mens Knud søgte tilflugt hos kejser Frederik Barbarossa. C. antager imidlertid, at Mildes befæstning går længere tilbage og oprindeligt fra det 9. århundrede — sammen med Ejdersteds vandborge eller bondeborge — var den vestlige flanke af det omfattende Dannevirke-anlæg, der mod øst nåede Østersøen ved Egerneborg Dette forekommer sandsynligt. Også senere er Mildeborg blevet betragtet som et værn mod indfald sydfra, specielt fra Ejdersteds arvefjende, Ditmarsken. Den vedblev også at spille en rolle i krigene, ikke mindst i borgerkrigene. Under fejderne med sin broder, hertug Abel i Slesvig, kom kong Erik Plovpenning i 1250 forbi Mildsted, men led i nærheden et blodigt nederlag mod Ejdersteds friserne. Endnu værre gik det som nævnt kong Abel, der den 29. juni 1252 blev dræbt af friserne på Mildedæmningen.

I ældre skrifter gættede man på, at middelalderbyen Milde var identisk med nutidens Mildsted, kirkebyen på gestranden, eller at den havde ligget ved Trenes sumpede bred nær Svabsted. C. har en anden mening. Han er gået efter de talrige forladte varfter ude i marsken vest for det høje gestland og kommer, støttet på marknavne, gamle kort og andet til det resultat,

at byen *Milde* har ligget i marsken omtrent midt mellem Husum og det langt senere *Frederiksstad*. Stedet bestemmes nærmere til et område på begge sider af Norddiget lige øst for landevejen, der forbinder Husum med *Frederiksstad* og *Tønning*. Ad dette Nord-dige fører en bivej fra landevejen mod sydøst i en bue ned mod *Koldenbyttel*.

Denne antagelse bekræftes ved C.s oplysninger om *de gamle vandløb*. Navnet *Milde* eller *Mild-å*, som det også skrives hos *Saxo*, tyder C. som „den milde å“, dvs. åen med det milde (ferske) vand eller måske åen mellem de milde (frodige) enge. Efter hans mening har det meste af vor tids Husum Å oprindeligt været den øvre del af *Mildå*, som umiddelbart vest for det nuværende Husum bøjede mod syd, løb tæt øst om byen *Milde*, forenede sig med *Trene* (*Norder-Ejder*) tæt nord for det nuværende *Frederiksstad* og gik med den og *Ejderen* ud i *Vesterhavet*. Man finder endnu flere steder ad denne rute spor af et udtørret, men forhen betydeligt vandløb, så bredt, at det har været sejlbart, og just langs denne linje går den dag i dag skellet mellem *Ejdersted* og *Husum amt*, oprindeligt altså det vigtige skel mellem friserens land og det danske *Sønder Gøs Herred*, mellem det frisiske retsområde vest for *Mildå* (henholdsvis *Ejdersteds* og *Nordstrands Landsret*) og dansk retsområde (*Jyske Lov*) øst for åen. Det har haft virkning helt ned til vor tid. En fod var lidt længere i *Ejdersted* end i *Sønder Gøs Herred*. En demat land vest for *Mildå* er ca. 0,49 ha, øst for det gamle åløb ca. 0,48 ha. I *Mildsted Søndermarsk* er betalingen for oprensning af grøfter m. v. lidt højere end f. eks. i *Rødemiskog* vest for den gamle *Mildeå*.

C. understreger stærkt, at det er fejlagtigt, når *Oldekop* og andre har anset *Mildeå* for identisk med *Norder-Ejderen*. Denne har snarere været identisk med *Trene*, som efter hans mening fra forhistorisk tid gik lige vestpå fra *Svabsted* og ud til havet nord om *Ejdersted*, der dengang var en ø. Senere forsvandt *Norder-Ejderen*, idet *Trenes* løb vest for *Svabsted* bøjedes mod syd og forenedes med (*Sønder-*)*Ejderen* ved *Saksfærge* et par kilometer vest for det nuværende *Frederiksstad*. I 1570 spærredes *Trene* af lige nord for *Frederiksstad* og lededes ud i *Ejderen* lige ved byen.

Først omkring 1300, da *Heveren* brød igennem *Lundebjerg Herred*, fik den nuværende *Husum Å* direkte udløb vestpå. Først da fik *Husum* mulighed for at komme op som handelsby, samtidig med at afsnøringen af *Mildeå* og oversvømmelserne af det flade land blev enden på *Mildes* saga. Senest 1489 (et andet sted angiver C. årstallet 1470) er *Mildå's* oprindelige afløb mod syd til *Ejderen* blevet inddæmmet; vandet fra åens øvre løb blev så ført mod vest et stykke syd for *Husum* og syd om *Simonsbjerg sogn*, hvor det kom til at danne grænsen mellem *Ejdersted* og *Lundebjerg Herred* (nu *Husum Amt*).

Blandt de mange andre enkeltheder, C. meddeler om de undersøgte åløb og deres tilløb, kan nævnes stednavnet „*Stauung*“ eller „*Stauning*“ (altså

opstemning) nær Oldersbæk; Stauning kendes jo også andre steder i Danmark som stednavn. I Svabsted Vesterkog findes en dyb „Soltstregngrov“, en kunstig gravet rende, som efter C.s mening har været brugt til udlosning af de saltholdige tørv, der udgravedes i vaderne og gav stor indtægt ved saltbrænding, — samtidig med, at opgravningen hjalp havet med at ødelægge det lave land.

I denne forbindelse går C. ind på nogle meget interessante problemer vedrørende selve *Ejderen*. Han nævner en teori om, at Ejderbækkenets vand i mellemistiden er gået til Vesterhavet i en lavning, der fra Husum-egnen går nordpå og først norden om Sild ud til det åbne hav. Senere, om end også i forhistorisk tid, gik Ejder og Trene stadig mere eller mindre i eet bade øst om Stapelholm og vest for denne gamle ø, hvor de sammen har haft et „delta“ med øer som Ejdersted, Everschop osv., og hvor hovedløbet har skiftet noget gennem årtusinderne. C. finder det sandsynligt, at Norder-Ejderen (Trene), der gik ud i Heveren, oprindeligt var hovedudløbet, men at (Sønder-) Ejderen overtog denne rolle efter det forhistoriske gennembrud af den britiske kanal mellem Dover og Calais, efter C.s mening mindst 500 år f. Chr. Dette kan jo kun være hypoteser. Det samme gælder omtalen hos de græske skribenter Hesiodes (ca. 700 f. Chr.) og Herodot (ca. 444) af ravfloden Eridanus. C. nævner, at en geograf i Ravenna i det 7. årh. efter Chr. omtaler danerne, som boede ved floden „Dina“, der falder ud i „oceanet“. Dette navn anser C. for en ældgammel benævnelse for Ejderen og støtter dette bl. a. på „Kralemål“, hvorefter Regnar Lodbrog skal have overvundet 8 jarler i „Dynomygni“, og andre gammelislandske kilder, hvor Ejderen skal hedde „Dina“ eller „Dyna“. Fra Helmolds omtrent samtidige „Chronik der Slawen“ (ca. 1150) nævner han navnet „Dinawerck“ for Dannevirke. Her ville jeg tilføje Danmarks navn på portugisisk, „Dinamarca“, — men samtidig gøre opmærksom på mulighederne for forveksling med Letlands hovedflod Daugava, som tyskerne kalder „Düna“. — C. har fundet ud af, at „Dina“ på keltisk betyder „grænse“, hvilket passer fortrinligt med, at den ældgamle Ejder-flod uomtvisteligt har dannet et folkeskel allerede i en grå fortid. Han nævner den mulighed, at bynavnet Tønning skal være afledet af dette gamle flodnavn „Dyna“, ja at selve landets navn Danmark skal være dannet af „Dina“ og altså betyde „landet ved grænsen“. Den hypotese, at navnet Danmark oprindeligt kun har været brugt om grænselandet fra Ejderen og et stykke nordpå, har også andre forskere fremsat, men støttet på navnets andet led „—mark“, der i sig selv skulle betyde „udmark“, „grænsemark“, „grænseland“. — Om det virkelig er rigtigt, at Sydslesvig oprindeligt har været alene om navnet Danmark, vil vel aldrig blive helt bevist. Men C.s udredning er også på dette punkt interessant for danske læsere.

Også flodens nuværende navn Ejderen søger C. at tyde. Foruden de gamle

grækeres Eridanus nævner han her fra gamle kilder bl. a. Egidora (9. årh.), Egidor (911), eidora (1225). At efterstavelen betyder „dør“, synes de fleste forskere enige om. Forstavelsen „e“ eller „ei“ kunne tydes som „ø“; men C. sætte „ea“ = havet og udlægger navne som „havets dør“, et passende vældigt navn til munden af den jyske halvøes mægtigste strøm og en tydning, der falder sammen med den poetiske udlægning af „Ejder“ som „Ægirs dør“. — At Widsith-sangen fra begyndelsen af det 7. årh. kalder Ejderen „Fifeldor“, styrker kun denne tydning; „fifel“, er et frisisk ord for havet.

Til denne udførlige omtale af vandvejene omkring Milde føjer C. en undersøgelse af *det gamle vejnet*. Han når også her langt ud over rammerne, for det snævre område, der er centrum for hans undersøgelser, idet han især søger at finde forløbet af de ældgamle hærveje. Da disse efter C.s mening er ældre end fenerne, og da England har haft kendskab til fener („fens“) lige fra folkevandringen fra disse egne til England, må hærvejene i Nordfrisland have eksisteret før 500 e. Chr.; det er troligt nok. Blandt disse hærveje, som i historisk tid skulle være mindst 14 alen brede (8,1 m), fremhæver C. den gamle „Ribersti“, som den dag i dag kan spores i terrænet eller traditionen fra syd til nord gennem hele Nordfrisland, skønt dele af den går på steder, som nu i mere end 1000 år har været hav. Man sporer den bl. a. ved Vesterhever i det nuværende Ejdersted, på Nordstrand (?), ved Pelvorm, på Amrum og på Sild ved Venningsted og Kampen, hvorfra den gik videre mod Ribe. — En meddeler i Kejtum har fortalt mig et sagn om, hvordan stenene til Kejtum kirke, øens hovedkirke, blev kørt af bønderne fra Ribe ad „æ gammel Rifvej“, der endnu spores i heden. Det var præsternes mening, at kirken skulle rejses på det gamle helligsted ved kæmpehøjene lidt syd for det sted, hvor kirken står. Men ved afslutningen af turen fik kusken på den forreste vogn, der ikke turde forstyrre de hedenske guder ved det gamle vi, et vognhjul til at „gå i stykker“ noget nord for viet, så de store sten faldt der. Og der blev da kirken bygget — til beroligelse for datidens Kejtum'ere. — Af særlig interesse for Milde er den gamle Mildsted Østervej, der var hovedforbindelsen inde fra gesten ud til Ejdersted forbi den befæstede Mildstedgård, der havde ringvold og grav. Også „Bredeweg“, der forbandt gesten med Lundebjerg Herred og (Nord-) Strand, var spærret ved „Poggenburg“ og endnu i det 17. årh. ved 2 skanser. — Disse veje blev også brugt ved ditmarskernes indfald i det 15. årh., da bl. a. Mildsted Kirke og Husum vandmølle blev brændt. — Den dag i dag mødes 4 veje i Mildes gamle centrum.

C. går over til at beskrive *de gamle fæstningsanlæg*, egnen rummer spor af. I denne forbindelse omtales de fornævnte ældgamle „bondeborge“, der ligger langt ud gennem Ejdersted — så vidt jeg ved, 22 ialt — med dybe grave omkring, nogle endda med en dobbeltgrav. Disse „Graften“, som de kaldes, er 10—15 m brede; ved et angreb i 1370 på „Vogemandsborg“ ved

Vesterhever skal der endog være anvendt skibe! En af de største bondeborge, „Rødehauberg“, har et indre omfang på ca. 90×156 m; „Hakenshof“ ved Svabsted har været 85×200 m med 3-dobbelt grav udenom. C. påviser, at disse store varfter må være anlagt mellem 400 og 1100 e. Kr., deres store fæstningsanlæg var i hvert fald delvis til i vikingetiden, da selv de ældste diger (fra ca. 1250) visse steder går tværs over gamle voldanlæg. Der, hvor det forsvundne Milde har ligget, findes også gamle befæstninger og flere steder gammel brolægning; lokale fortællinger beretter om mure og kældere af stenkvadre med jernringe til fangerne. De på stedet fundne teglsten på $9,5 \times 13,5 \times 26$ cm regner C. fra det 12. årh. De kan dog ikke være ældre end den navnkundige Valdemarsmur ved Dannevirke, Nordens første murstensbygværk, der rejstes 1180—82. Bondeborgene brugtes også som „folkeborge“, altså tilflugt for alle egnens folk ved overfald af sørøvere, ditmarskere el. andre. Senere blev nogle af dem bolig for de „styresmænd“, som Jyske Lov omtaler. Ved tidsfæstelsen af de gamle fæstninger i Frisland kan man støtte sig til kongelige forbud mod fæstningsanlæg i disse egne (fra Christoffer I og Erik Menved). — C. finder iøvrigt overraskende lighedspunkter mellem Ejderstedts bondeborge og Danmarks ældste bevarede herregård, Spøttrup ved Limfjorden.

C. går herefter ind på en skarpsindig bestemmelse af den forsvundne by *Milde (Myld)s beliggenhed i terrænet*. Han mener, at byen har ligget ved Mildeå og fået navn fra denne på samme måde som Treja ved Trene (han kunne også have nævnt bynavne som Århus og Randers). Både det gamle vejnet og den tætte række af gamle varfter peger hen på „Norddiget“ (Norddeich), mellem Søndermarsk og Dingsbølkog. Der findes også marknavnet „Dingsbøl“ = Tingsbøl. — Her lå denne „det danske riges sydvestligste stad“ fortrinligt, beskyttet mod sørøvere og dog med let udgang ad Mildå ud i Heveren og ad den nærliggende Norderejder ud gennem Ejdermundingen, og samtidig god forbindelse op ad Trene til Hedeby. C. mener, at hele byen Milde var befæstet, og anser den derfor for identisk med den af Saxo og andre omtalte „Mildeborg“. Udenom den befæstede by påviser han en krans af bondeborge („vandborge“). Hvis man foruden den fælles bybefæstning skal tænke sig en særskilt befæstet borg i eller ved byen, peger han på den fornævnte Hakensgård ved byens nordende eller som en anden mulighed på Skolevarften.

Byens kirker ved man ikke meget om. Der var vistnok en vest for Mildeå, altså på den daværende ø Ejdersted; den havde store rigdomme, som tabtes i det 15. århundrede. Øst for Milde, altså på Sønder Gøs Herreds grund, lå en Christinekirk. Derudover var der vist en tredje kirke ved Mildeå. De er alle forsvundne, og deres beliggenhed kan ikke påvises med sikkerhed.

Mildes undergang ved man trods alt lidt mere om end om Hedeby, som også faldt noget tidligere. Hedeby var kun transithavn og gik derfor til

grunde sammen med transithandelen allerede inden år 1100; de yngste spor af bebyggelse i Hedeby er fra ca. 1125. Milde klarede sig som hovedby og handelsplads for det sydvestlige Slesvig en tid endnu. Den blev ramt i det 13. århundrede, da Heveren brød ind til Mildeå, så at dennes øvre løb blev til Husum å og dens nedre løb — ved byen Milde — sandede til. Fra da af hærgedes Milde også af gentagne oversvømmelser. Da kvaltes den driftige by. Den endelige afslutning kom vel i det 14. århundrede, da Norder-Ejderen lukkedes inde med diger, og i anden halvdel af det 15. århundrede, da resten af den gamle Mildeå spærredes med et tværdige. Sydvest-Slesvigs centrum efter Milde blev ikke den vigtige bisperesidens Svabsted, men Husum med den lette vej ud til havet. Carstens slutter sin afhandling således: „Med Mylds undergang begynder Husums historie.“

— — —

Med gengivelsen af hovedpunkterne i dette grundige arbejde håber jeg at have givet interesserede lyst til selv at læse afhandlingen og til at stifte nærmere bekendtskab også med det øvrige indhold af Nordfrisisk Instituts årbøger, hvis 4. bind er på vej.

Frants Thygesen.

Lokalhistorisk arbejde i Sydslesvig

Et supplement ved Frants Thygesen

I arkivar Iversens fortræffelige artikel i februar-nummeret af Sønderjydske Månedsskrift — „Lokalhistorisk arbejde i Sydslesvig“ — mangler desværre en lille enkelthed af nogen betydning. Efter den meget fyldige oversigt over de tyske hjemstavnsforeninger i Sydslesvig og deres årbøger og andre skrifter havde det været på sin plads at nævne det Nordfrisiske Institut, som er uafhængigt af de tysk-nationale sammenslutninger, og som under redaktion af Goslar Carstens, Husum, og Albrecht Johannsen, Handed, foreløbig har udgivet „Jahrbuch des Nordfriesischen Instituts“ i 3 bind (1949, 1950 og 1951-52), hvorhos der forberedes et 4. bind. Denne årbog indeholder bl. a. fortrinlige lokalhistoriske og topografiske arbejder fra vestkysten, men synes desværre at være altfor lidt kendt nord for grænsen.

Samtidig vil jeg gerne udtrykke håbet om, at arkivar Iversens artikel må kunne give stødet til, at langt flere af de danske lærere i Sydslesvig går i gang med lokalhistoriske og topografiske undersøgelser hver på sin egn på samme måde som mange af deres tyske kolleger.

Hans Andreas Wulff

I festskriftet til rigsarkivar, dr. phil. Axel Lindvald, der udkom på rigsarkivarens 70 års dag den 26. januar, har arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, der netop har afsluttet udgivelsen af kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbøger, givet en interessant skildring af broderen Hans Andreas Wulff, den ældste af børnene i den fattige kræmmerfamilie.

Hans Andreas Wulff blev født i Højer 1764, en del af hans opvækst faldt i Tønder, hvor faderen forsøgte sig med en købmandsforretning, men han måtte opgive den og som kræmmer søge sin eksistens opretholdt i Bredebro. Hans Andreas Wulff, der skulle komme til at gøre sit land og sin hjemegn så betydelige tjenester som foregangsmand inden for dansk landbrug og som politiker, blev som barn holdt flittigt til skolen og supplerede sine kundskaber ved selvstudium. Ikke mindst i datiden, hvor den sociale opstigningsmulighed i samfundet ikke har været så stor som i dag, er det et særsyn, at tre brødre nåede så vidt, som den fattige Bredebrokræmmer gjorde. Jens Wulffs indflydelse på hele Vestslesvig er blevet klargjort ved udgivelsen af dagbøgerne, Hans Andreas Wulffs betydning redegør den foreliggende afhandling for — og derudover kan det nævnes, at en tredje søn, Johan Andreas Wulff, var præst i Rise i årene 1812—56; om ham kan man læse i Sdj. Månedsskift 1947 side 65.

Som foregangsmand indenfor landbruget fik H. A. Wulff, der i 1794 havde overtaget Nebel mølle i Vester Nebel sogn, Vejle amt, stor betydning gennem de forsøg, han her foretog med mergling, dræning og gødning og på andre områder. Tre gange fik han Landhusholdningsselskabets sølvbæger og blev for sine fortjenester udnævnt til justitsråd.

1836 og 38 modtog han valg til stænderforsamlingen i Viborg som deputeret for den sydlige del af Vejle amt. I årene 1840, 42 og 44 — en periode, hvor de nationale brydninger var kraftige — sad han som stænderdeputeret for 22. distrikt — de vestslesvigske enklavesogne — som i modsætning til f. eks. Tønder sendte sine deputerede til Viborg. Wulffs hovedindsat som politiker blev kampen mod toldgrænsen ved Kongeåen, der skilte kongeriget og Sønderjylland. For ham blev slagordet: „Lige byrder og lige retigheder i den hele stat“. Denne sag nåede han dog ikke at se gennemført, idet den først kom igennem i 1851 efter hans død. Wulff følte sig i høj grad som sine vælgeres repræsentant og sonderede nøje stemning og ønsker hos dem. Som nu om dage folketingsmændene gik også de stænderdeputerede da væl-

gernes vej til administrationen og sled trapperne hos de høje embedsmænd i København. Jens Wulff skriver under et besøg i København sammen med Hans Andreas Wulff således: „Broder Hans løb omkring og besøgte de store“.

Som ældste stænderdeputerede ledede H. A. Wulff i samlingerne de konstituerende møder og fik ved disse lejligheder mulighed for at fremsætte mere almene betragtninger om forholdene, udtalelser, som arkivar Iversen har taget en del med af i sin afhandling, og som også i dag kan påkalde interesse. Også i Blichers himmelbjergmøder var Wulff interesseret, og i 1841 var han blandt talerne ved mødet.

I sine sidste år var Wulff blindet og svækket. Han døde den 6. januar 1850, 85 år gammel, mæt af dage.

Det er et værdifuldt bidrag til en bevæget tid i vort lands og vor landsdels historie, arkivar Iversen har givet med sin afhandling — og han har tillige med den fremdraget mindet om en betydelig vestslesviger.

Knud Fanø.

Gamle hjemmeråd fra Øster Løgum

Ved J. M. Holdt

Man kan undertiden gøre interessante fund, hvor man mindst venter det. En dag sidste efterår fandt jeg i loen på en gammel gård i Øster Løgum en pakke bøger og papirer, næsten skjult under halm og spindelvæv. Ejeren overlod mig venligst pakken til nærmere eftersyn, og den viste sig at indeholde ganske interessante ting.

Af bøger var der bl. a. „Den sande Gudfrygtigheds Begyndelse og Fremgang udi et Menneskes Siæl“, oversat fra engelsk 1753, der var superintendent Adlers lille rationalistiske „Christelig Psalmebog“ (1804), endvidere „Christelig Børneven“, trykt i Haderslev 1840 og „Bønnebog for Børn“ af pastor C. Petersen i Hellevad (1842).

Der var et hefte med smukt prentede opskrifter af salmer, sunget ved konfirmationen i Øster Løgum kirke hvert år fra 1803 til 1820; et andet hefte indeholdt viser og bryllupssange, et tredie viste, at en af gårdens fordums ejere har deltaget i Napoleonskrigen, her var vejledning i behandlingen af et gevær, og her lå hans militærpas.

Af løse papirer var der en koppeattest fra 1805, som må være en af de ældste i landet; og så var der et „himmelbrev“, som tillige var værnebrev for den, som bar det. Dette viser sig at være en tysk genpart af det himmel-

brev fra Hellevad, som er optrykt i Sønderjydske Månedsskrift juli 1933.

Endelig rummede pakken en række skattekvitteringer for den pågældende gård, der nu har været i den samme slægts eje i snart 300 år.

Disse kvitteringsbøger fandtes i vistnok ubrudt rækkefølge fra omkring 1765 til 1870, og en af dem er særlig interessant, fordi den efter at have udgjort som skattekvittering er blevet benyttet til optegnelse af en række hjemmeråd mod alskens sygdomme hos folk og fæ. Den sidste kvittering er fra 1791, så de ældste opskrifter er vel fra årene derefter. Opskrifterne kan muligvis være samlet af Nis Nissen Bau, som ejede gården fra omkr. 1780 til omkr. 1825, og om hvem sognets daværende præst P. Kjer fortæller, at „han var en ærlig, men derhos meget raa Bonde. I hans Huus var alting endnu fuldkommen efter den gamle skik. — Hestene, som døde hyppigt, troedes af Konen og hendes Moder forheksede“.

Vi blader lidt i den gamle bog. Mange af opskrifterne er vanskelige at læse; især volder stavemåden og den tit helt vrang ordstilling hovedbrud. Jeg skylder arkivar i Dansk Folkemindesamling, frk. Inger Boberg, tak for hjælp ved tydingen af den gamle bog.

Først er der et middel, „meget got for Svindsoten“. Man skal tage „hver morgen fastende tree fingerfulde tæmset Rugmeel og godt halvover teekop lunken vand og drikke det. Men det skal blandes sammen“.

Følgende skal være godt mod kolden:

„Ansian Rod	1 skilling
Albans Rod	1 skilling
Brasiliens Rod	1 skilling
Aalve	1 skilling
Safran	1 skilling

stødes og kommes paa Brændeviin.“

„Ansians Rod“ skal vist være ensianrod og „Aalvé er plantenavnet Aloé. „Brasiliens Rod“ er muligvis brasiliansk slangerod, medens det er vanskeligt at hitte ud af, hvad det er for et lægemiddel, der kaldes „Albans Rod“, hvis ikke det skal være Alant-rod, altså rod af den gamle lægeplante Alant eller Sankte Ellensrod (Inula Helenium).

Her er et middel, der skal være „Got for en hæst, som haver Bugvrid“ (d. e. kolik):

„Malurt en Haandfuld,
Humble en Haandfuld
og et Plank got Øl,
kaages sammen i en Potte, staar og afkiøles og siden i en
Bottel og hælde Hæsten det i Munden.“

Og her er endnu et råd mod samme lidelse: „Got et halv Plank nætte og

en haandfuld Salt, og det udslaaes i nætte, og siden en liden Snaps i dette og i en Bottel og hælde Hæsten det i Munden.“

Ordet „bottel“ er jo endnu almindelig brugt om en flaske, derimod er ordene „nætte“ (= urin) og „plank“ (et rummål = 1/2 pot) nu ukendte i egnens sprog.

Og vi læser videre i bogen:

Betonika	1 skilling,
„Betonika	1 skilling
Erenpris	1 skilling,
Triblade	1 skilling

Tages halvdelen i en Kand got Øl og kaages til et Kruus under tæt Laag, og siden, naar det er afkølet, i en bottel og tages om Morgen fastend og om aften, naar man gaar til Sengs. Got for Sved.“

Betonika må være tørrede blade af læbeblomsten *Betonica officinalis*, og Erenpris er sikkert Læge-Ærenpris (*Veronica officinalis*), der vokser almindeligt i skove og på heder. „Triblade“ er uden tvivl Bukkeblad (*Menyanthes*), der endnu her på egnen bærer navnet „Treblaj“. Denne plante har stadig medicinsk anvendelse.

Følgende skal være godt for en hest, „som haver Querke“:

1/4 pund heger Antimoni stødt,
1/4 pund Enebær stødt,
2 Lod Finekaal frøe stødt,
1/4 pund Svovlblom,
2 Lod Hammerslag stødt,
1/4 pund Eggeskaller stødt smaae,

1 Skefuld Honning og Rugmel og noget Øl, at det kan blive til en Dei. Samme gives Hesten paa en Pind hver morgen fastende.“

Det første af ingredienserne skal antagelig være „hepar intimonii“, der nævnes som bestanddel i lægemidler mod øjensygdomme hos heste (jfr. Dansk veterinærhistoriske Aarbog VI), „Hammerslag“ er en jernforbindelse (*limatura ferri*), og „Finekaal“ skal vel være plantenavnet Fennikel.

„For en Hest eller Hoppe, som bliver indvortes syg og staar og hænger med Hovedet“, giver bogen følgende råd:

„Gomi for 1 Skilling,
Lauerbær 1/2 skill.,
af reen Cameel en Haandfuld,
af Maalurter en Haandfuld.

Dette tilsammen koges i tvende Kander got Øl i 1 Time; siden sies først Urterne fra, og saa kommes i den fra Urterne rensede Drik Liesbom olli

for 3 Skilling og lader faae et Opkog igien, og saa tages det af og kommer i en flaske eller under tæt Laag staaendes i en Potte. Deraf gives Hoppen, saa det er saa meget som godt for 1 skilling Brendevin.“

I følgende opskrift „for en Kretur, som har unt i Maven“, røber sproget, at den stammer sydfra:

„Bilsenkrot	4 Lotz,
Kamelteebloommen	6 Lotz,
Fliederbloommen	4 Lotz,
Baldrianwurzel	4 Lotz.“

Den første er planten Bulmeurt, og det tredie må være hyldeblomster. Og det følgende skal være „godt for en Koe, der ikke kan blive reen:

Sevenbom	4 Lod,
Potasje	3 Lod,
Kalmusrod	2 Lod,
Enebær	2 Lod
Harpix	1 Lod.

Dette blandes sammen og koges i 2 Kander Øl under lukket Laag saa længe, til det svinder til 3 Kruus, og det skal Koen have 3 Gange hver 1/2 time.“

Enkelte af opskrifterne er meget kortfattede, som f. eks. denne:

„For en Skilling Popolium Salve at smøre paa, hvor mand har forstoppet sig.“

Her er en trylleformel:

„Tre Gange skreven Amalia Fago
at sætte imellem et par better Brød,
og ni Draaber Terpentiniolie.
Got for Inderlof.“

Den samme opskrift genfinder vi i Fausbøls „Minder fra Branderup Sogn og Roost“ som middel mod „rasselsyge“, der må være den samme sygdom, som i andre egne kaldes „rasselbrod“ eller rasselbrok (miltbrandsemphysem). I Veterinærhistorisk Aarvog for 1939 findes flere opskrifter, som meget ligner ovenstående, ligeledes mod „rasselbrok“, så Øster Løgum-bogens „Inderlof“ har kanske været et stedligt navn på denne syge; nu kendes dette ord ikke mere på egen.

Bogen bringer ogsaa et andet middel mod den sygdom, der kaldes „Inderlof“, nemlig „Vrangrod eller Pestrod at komme i øret hos Kalve“. Det samme middel har været brugt mod „rasselbrod“ i mands minde. „Pestrod“ og „Vrangkrøjt“, der stammer fra plattysk, er begge navne på planten Grøn Nyserod (*Helleborus viridis*), der vel endnu kan findes i enkelte gamle haver.

Også en trylleformel mod hugormebid har bogen; men den synes så forvansket, at det er umuligt at finde mening og sammenhæng i ordene.

Endelig slutter bogen med en signeformel mod fodvrid:

„Jeg befaler at hjælpe
Been for Been
Seen for Seen
Led for Led
Brusk for Brusk.
I Gud Faders, Guds Søns og
Gud den Helligaands Navn.“

I alt findes der omkring 30 opskrifter i den gamle bog, der nu er blevet overladt til Dansk Folkemindesamling.

Håndbog for danske lokalhistorikere

Sidste hæfte af Håndbogen for danske lokalhistorikere, der udgives af Dansk historisk fællesforening og redigeres af Johan Hvidtfeldt, er nu under opsætning, og udsendelsen af værket vil, hvis intet uforudset indtræffer, kunne ske omkring 1. april. Favørprisen er kr. 28,50, men da dette kun er en lille del af de samlede produktionsomkostninger, har styrelsen vedtaget fra 1. april d. å. at forhøje favørprisen til 36 kr. Hvis der er medlemmer af Historisk samfund, der gerne vil have bogen til den billige pris, bedes De venligst sende bestilling til landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Brede Sogns Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Graasten Andelsslagteri

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Aksel Michelsen

Kul- og Træiasthandel

Tønder Telefon 21111

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad

Nykøbing F.

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Undertegnede ønsker at abonnerere på
Sønderjydsk Månedsskrift

fra

<p>Graasten Bank A/S Kontortid 9—12 & 2—4 Lørdag 9—1 GRAASTEN</p>	<p>Sønderjydsk Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *</p>		<p>Haslev Gymnasium Kostskole for Dreng Eksamensret til Mellemkole-, Real- og Studentereksamen. Alle Oplysninger ved Hen- vendelse til <i>Peter Kæstel</i> Rektor, Haslev</p>
<p>Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia. 3 Maaneders Sommerskole. 5 Vinterskole. Skoleplan sendes. Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.</p>	<p>Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel ESBJERG</p>		
<p>Sønderjyllands Kreditforening Haderslev</p>	<p>AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.</p>		
<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn</p>	<p>GRAM Brødrene Gram A/S KØLEANLÆG Vojens</p>		
<p>Paul Thomsen Krusaa Kolonial, Spirituosa, Køkken- udstyr, Trikotage, Herreekvipering</p>	<p>VALLEKILDE Folkehøjskole Henv. til <i>Jørgen Jessen,</i> Vallekilde</p>	<p>Restaurant Grænsen C. Heiselberg Krusaa</p>	

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri . Jernbanegade 8 . Tønder . Telf. 2 15 50

Tryksag!

Porto
12 øre

Sønderjydsk Månedsskrift

Brorsonsvej 37